

## Actualitatea problemelor populației și dezvoltării \*

Gh. Vasile

La peste trei ani de la Conferința mondială a populației de la București (august 1974) puține elemente noi au intervenit în situația demografică mondială. A fost atinsă și depășită cifra de 4 miliarde locuitori și anual acestora li se adaugă 80 de milioane de persoane, rezultat al unui ritm de creștere nemișcât în istoria planetei noastre: 2% pe an. Populația regiunilor în curs de dezvoltare continuă să aibă un ritm de creștere cu mult superior celui al populației din regiunile dezvoltate (2,5% față de numai 0,9%), ceea ce face ca ponderea ei în totalul populației mondiale să crească continuu.

Decalajele de ordin demografic, cărora li se asociază decalaje profunde de ordin economic (dealtfel cauza celor dintii), se accentuează și mai mult.

Evident, nimeni nu se aștepta ca problemele creșterii fără precedent a populației să-și găsească o soluție la Conferința mondială a populației de la București. Meritele incontestabile ale acestei conferințe, ale documentelor adoptate, constă — între altele — în plasarea problemelor populației în contextul general al problemelor dezvoltării și în accentuarea ideii că dezvoltarea economică și socială este factorul central al soluționării problemelor populației. Politicile de populație reprezintă deci elemente constitutive ale politicii de dezvoltare și nu substituite ale acesteia.

Deși Planul mondial de acțiune în domeniul populației (principalul document adoptat la conferință) subliniază chiar în capitolul consacrat principiilor și obiectivelor sale că populația și dezvoltarea sînt interdependente, variabilele demografice influențînd pe cele socio-economice și fiind la rîndul lor influențate de acestea din urmă, trebuie amintit că această afirmație, făcută la modul cel mai general, apare mult mai complexă atunci cînd se trece la examinarea ei în profunzime. Dacă influența dezvoltării asupra variabilelor demografice este relativ bine cunoscută atît sub aspectul mecanismului cît și al efectelor, relația inversă se află încă în stadiul ipotezelor.

Nu este deci de mirare că preocupările în acest domeniu s-au amplificat după conferința de la București, atît la nivelul organizațiilor științifice internaționale, guvernamentale și neguvernamentale, cît și la nivelul organizațiilor științifice naționale. Pe această linie se înscrie și apariția revistei „Populație și dezvoltare” (Population and Development Review). Publicație trimestrială a Consiliului Populației din S.U.A. (editor Paul Demeny), revista „Populație și dezvoltare” se află la al treilea an de apariție<sup>1</sup>.

În editorialul primului număr (sept. 1975) se definea astfel misiunea ce și-o propune revista: a deveni un forum permanent de examinare — din diferite poziții și perspective profesio-

<sup>1</sup> Apariția acestei reviste sub egida Consiliului Populației îmbracă semnificații mai largi. Cunoscut îndeosebi pentru activitatea sa în domeniul planificării familiale, Consiliul Populației edita pînă acum 2—3 ani o serie întreagă de publicații (menționăm între acestea „Studies in Family Planning”, „Reports on Population/Family Planning”, „Country Profiles”, „Current Publication in Population / „Family Planning”), axate aproape exclusiv pe evaluarea programelor de planificare familială în țările în curs de dezvoltare. Or, revista „Populație și dezvoltare” apare în condițiile reducerii considerabile a acestui gen de literatură, ba chiar înlocuind unele din vechile publicații.

\* Ne-am propus să urmărim această problemă așa cum apare în vol. I, nr. 1, sept. 1975; nr. 2—dec. 1975; vol. II, nr. 1—martie 1976, nr. 2—iunie 1976, nr. 3 și 4 (număr dublu), sept—dec. 1976; vol. III, nr. 1 și 2 (număr dublu)—martie—iunie 1977 din „Population and Development Review”.

nale — a cunoștințelor de bază pe care le reclamă examinarea alternativelor de politică demografică și se menționau printre domeniile prioritare de studiu cunoașterea evoluțiilor demografice și a felului cum sînt ele legate de dezvoltare, care sînt consecințele acestor evoluții asupra bunăstării populației și în particular cum sînt distribuite avantajele și dezavantajele (costurile și beneficiile) acestor evoluții, cum poate politica demografică să diminueze costul social al schimbărilor survenite într-o populație și să mărească beneficiile (avantajele) acestor schimbări.

Dorind a oferi cititorului o privire generală asupra cuprinsului celor șase numere apărute pînă în prezent, ne-am propus o sumară trecere în revistă a studiilor pe care noi le-am considerat mai importante.

Din primul număr al revistei am reținut studiul lui Jan Tinbergen, *Creșterea demografică și epuizarea resurselor naturale*, studiu ce are la bază ideea că actualele ritmuri de creștere a populației, poluarea aerului și apei și penuria de materii prime vor reclama în viitor reducerea ritmurilor de creștere economică și demografică. În ipoteza că populația mondială ajunge la un control relativ eficient al nașterilor și că în țările dezvoltate va avea loc o încetinire a ritmului de dezvoltare economică, Tinbergen calculează pentru anul 2012 obiectivele ce ar putea fi atinse pe plan demografic și economic în țările dezvoltate și în cele în curs de dezvoltare. Potrivit acestor calcule, decalajul dintre țările cele mai bogate și cele mai sărace, măsurat ca produs național brut pe un locuitor, deși în scădere considerabilă, va continua să se mențină ridicat: el va fi de 6 la 1 între prima zecime (ca pondere a populației) a țărilor bogate și ultima zecime a țărilor sărace. Printre ipotezele ce stau la baza calculelor se află și redistribuirea veniturilor între țări ca și în interiorul țărilor (aceasta din urmă însoțind reducerea ritmului de creștere). Redistribuirea veniturilor în interiorul țărilor ar urma să fie facilitată de ridicarea nivelului de instruire și controlul fertilității.

Semnalam cititorului și două studii pe marginea Conferinței mondiale a populației de la București. În primul — *Linii politice de la București: Populație, dezvoltare și noua ordine economică internațională* (Jason L. Finkle și Barbara B. Crane) — se subliniază faptul că unul din aspectele cele mai importante ale conferinței de la București a fost înțelegerea problemelor populației, ca probleme ale politicii de stat, probleme ce se constată de altfel și în cadrul mai larg al raporturilor dintre țările dezvoltate și cele în curs de dezvoltare în problema repartizării materiilor prime. Pozițiile țărilor participante la conferința de la București au fost dictate, în primul rînd, de interese politice și economice și apoi de atitudinile lor în problemele propriu-zise de populație. Autorul analizează principalele poziții adoptate la conferință, punctele de divergență și convergență. Cel de-al doilea studiu (Bernard Berelson — *Planul mondial de acțiune în domeniul populației: ce trebuie de făcut acum*), a avut în vedere acțiunile recomandate de plan, clasificarea lor din punct de vedere al importanței ce li se acordă în document și comparația dintre proiectul planului și forma finală adoptată la București. Comunitatea internațională, implicată în problemele populației, se află în fața unor decizii fundamentale în ceea ce privește politicile și programele ce se cer a fi aplicate, cu atît mai mult cu cît planul abordează o multitudine de aspecte și nu se referă, după opinia autorului, nici la repartizarea resurselor, nici la diviziunea muncii, nici la divergențele de interese.

Dintre studiile publicate în nr. 2/1975 al revistei „Populație și dezvoltare”, patru ni se par a fi cele mai importante: *Programele de sănătate și creșterea populației* de Samuel H. Preston; *Modele de simulare pe scară largă în domeniul populației și dezvoltării — utilitate pentru planificatori* de W. Brian Arthur și Geoffrey McNicoll; *Cum cunoaștem faptele demografiei* de Nathan Keyfitz și *De ce ratele de fertilitate ridicate sînt de fapt alit de scăzute* de John Bongaarts.

Ideea centrală a primului studiu menționat este aceea că, contrar aparențelor, nivelul mortalității nu influențează în mod direct nivelul fertilității. Studii recente efectuate la cupluri de vîrstă fertilă demonstrează că fertilitatea, în țările în curs de dezvoltare, nu este influențată de mortalitatea copiilor. Concluzia? Nu ne putem aștepta de la programele de reducere a mortalității la efecte sensibile și directe asupra fertilității (în sensul scăderii ei).

Cel de-al doilea studiu cuprinde, în prima parte, o analiză critică a modelelor existente de evaluare a politicilor de populație și de dezvoltare. Deși autorii acestor modele pretind că ele reprezintă un instrument de mare valoare pentru un sistem de evaluare (schematizînd cantitativ și calitativ semnificația pe termen lung a deciziilor politice), ei contestă aceste pretenții și evidențiază structurile inadecvate, o complexitate superficială care ascunde de fapt o simplificare extremă a problemelor și neglijențe în ceea ce privește criteriile de validare. Sugestia autorilor: sînt de preferat modele mai mici, specifice și mai exacte în ceea ce privește problemele examinate.

Studiul lui Keyfitz pleacă de la cîteva observații empirice asupra proceselor și fenomenelor demografice, pretext pentru a examina aprofundat natura și sursele cunoștințelor noastre

demografice, inclusiv a celor referitoare la problema cea mai importantă — relația dintre dezvoltarea economică și rata natalității.

În sfârșit, cel de-al patrulea studiu pe care îl semnalăm caută să explice cauzele demografice și socio-biologice ale unor natalități ridicate ce se înregistrează astăzi în unele țări (40—50‰) și să constate, pe de altă parte, că aceste nivele pot apărea anormal de scăzute prin prisma capacităților biologice de reproducere.

Problemele alimentației, în raport cu creșterea demografică, formează obiectul unui articol deosebit de interesant, apărut în nr. 1/1976 al revistei, *Hrană pentru viitor: o perspectivă*, sub semnatura lui D. Gale Johnson. Mai multe serii de proiectări asupra cererii și ofertei de produse alimentare în următorii 15 ani infirmă ipoteza că în viitorul nu prea îndepărtat vom asista la o lipsă cronică de produse alimentare și la o creștere rapidă a prețurilor acestora. Enumerând posibilitățile de mărire a randamentului agricol în țările în curs de dezvoltare, în final, autorul apreciază că deși este posibil ca producția alimentară să crească cu un ritm egal sau superior celui al populației, este puțin probabil să asistăm la o creștere a producției pe cap de locuitor dacă natalitatea nu va scădea.

Problemele complexe ale punerii în practică a prevederilor Planului mondial de acțiune în domeniul populației și îndeosebi participarea organismelor internaționale la această acțiune sînt tratate de Victor L. Urquidí în articolul *Asupra punerii în aplicare a Planului mondial de acțiune în domeniul populației*. Autorul evidențiază diferențierile regionale și se subliniază importanța stabilirii unor priorități în eforturile de a ajunge la o mai bună înțelegere a proceselor demo-economice, precondiție a adoptării unei politici demografice raționale. Tot în același număr al revistei, Ester Boserup examinează evoluția istorică a interdependenței dintre populație, mediu, problemele sănătății, conflicte armate, mijloace de subsistență (*Mediu inconjurător, populație și tehnologie în societățile primitive*).

Din numărul 2/1976 semnalăm mai întâi articolul lui Joseph J. Spengler — *Adam Smith despre creșterea populației și dezvoltarea economică*. Teoria lui Adam Smith despre populație este examinată îndeosebi în ceea ce privește aspectele nefavorabile ale intervenționismului. Raportul dintre producția unei țări și populația sa depinde de calitatea și importanța relativă a forței de muncă, ambele tinzînd a fi optime într-un sistem de libertate „naturală”. Creșterea demografică este direct legată de fondurile disponibile pentru muncă, ceea ce face ca țările să fie împărțite în trei categorii: staționare, în progres și în regres. Dacă pămîntul cultivabil este limita principală a creșterii, unele constrîngerii în ceea ce privește libertatea „naturală” — cum ar fi cele impuse de mercantilism — acționează ca frîne, menținînd starea de staționaritate.

Problemele „eficienței” analizei populației în științele sociale formează obiectul articolului *Cercetarea populației în științele sociale: o trecere în revistă* (autor: Bernard Berelson). Avînd la bază situația din literatura de specialitate americană, autorul examinează felul în care științele sociale tratează problemele populației, evidențiînd limitele și propunînd mijloace de remediere.

Ultimul studiu pe care îl menționăm din nr. 2/1976 al revistei este *Perspectivile urbanizării: reexaminarea ipotezelor de bază*, semnat de Lester R. Brown. Perspectivile urbanizării pînă la sfîrșitul acestui secol sînt, în general, elaborate în ipoteza că aprovizionarea, costul energiei și ocuparea forței de muncă în zonele urbane ar urma și în viitor tendințele actuale. Or, după Lester Brown, aceste ipoteze nu sînt realiste și se impune o revizuire a lor și, pe această bază, o revizuire a însăși proiectărilor actuale. Guvernele trebuie să se orienteze spre o redistribuire a resurselor și adoptarea unor politici favorabile unei distribuții geografice mai largi.

Un sumar deosebit de bogat prezintă numărul dublu 3—4/1976. Problema reactualizată în ultima vreme a tranziției demografice este abordată dintr-un punct de vedere original de John C. Caldwell în studiul *Către o reformulare a teoriei tranziției demografice*. Referindu-se la stadiul actual al acestei tranziții în Africa, autorul menționează cele două situații predominante astăzi: cea a necesității, din punct de vedere economic, de a maximiza numărul de copii și cea a avantajului adus de minimizarea numărului de copii. Plecînd de la principiul că creșterea în cele două tipuri de societate are la bază decizii raționale, Caldwell ajunge la concluzia că fertilitatea va scădea în secolul următor în majoritatea societăților ca urmare a marilor schimbări de ordin social și familia de tip „nuclear” va deveni predominantă.

Un număr de cinci articole, încadrate sub genericul *Fertilitate, aspirații și resurse: un simpozion asupra teoriei lui Easterlin*, dezbate, din diferite puncte de vedere, teoria conflictului (efectului reciproc) dintre aspirații și resurse ca mecanism de influențare a comportamentului populației în materie de fertilitate. Richard Easterlin, poate cel mai reprezentativ interpret al acestei teorii, susține că venitul relativ (raportul dintre venitul efectiv și aspi-

rații) este factorul determinant al fertilității. Cele cinci articole sînt: *Conflictul dintre aspirații și resurse* (Richard A. Easterlin); *Problema caracterizării aspirațiilor* (Harvey Leibenstein); *Teoria lui Easterlin: un alt aspect ce trebuie considerat* (Valerie Kincade Oppenheimer); *Proiecțiile demografice și teoria lui Easterlin* (Ronald Demos Lee) și *Despre cele două școli de teorie economică a fertilității* (Warren C. Sanderson).

Keith Abercrombie și Arthur McCormack (*Creșterea populației și resursele de hrană în diferite orizonturi de perspectivă*) susțin ideea că perspectivele raportului populație-resurse alimentare reclamă ca indispensabilă luarea în considerare a orizontului prospectivei. Situația imediată nu poate fi un bun indicator pentru perspective pe termen lung, după cum optimismul exagerat asupra potențialului pe termen lung nu concordă cu nevoile pe termen scurt care impun o creștere rapidă a producției alimentare care să facă față creșterii demografice. Deși în multe țări în curs de dezvoltare natalitatea este în scădere, este probabil ca în următorii 25 de ani producția alimentară să treacă printr-o perioadă foarte critică. Există totuși speranța că mari crize de foamete și malnutriție pot fi eliminate pînă în anul 2000 dacă se pun în aplicare politici adecvate.

Din numărul dublu 1-2/1977 (*ultimul apărut*), semnalăm mai întîi studiul lui Michael P. Todaro — *Politica de dezvoltare și creșterea populației: o schemă pentru uzul planificatorilor*, studiu ce ne propune o schemă analitică simplă ce ar putea fi utilizată, adoptată, de către planificatorii din țările în curs de dezvoltare care ar dori să includă variabilele demografice în planurile de dezvoltare. Această schemă se bazează pe indicatori simpli asupra condițiilor de viață (bazați pe creșterea veniturilor la nivelul grupelor sociale, elasticitatea veniturilor în funcție de mărimea familiei și opțiuni în materie de prime de protecție socială) și demonstrează că alegerea unei politici de dezvoltare optimă și globală ar putea fi influențată de repartitia avantajelor ce rezultă și de schimbările ce ar avea loc pe plan demografic (îndeosebi în ceea ce privește efectele venitului asupra fertilității).

Tot probleme ale legăturilor dintre populație și dezvoltare sînt abordate și în studiul *Abordări analitice ale relației dintre creșterea populației și dezvoltare* (Nancy Birdsall), dar la un nivel mai general. Analiza raportului menționat s-a concentrat în ultimele două decenii spre patru direcții: cercetarea macro- și micro-consecințelor fertilității asupra dezvoltării și influența dezvoltării asupra macro- și micro-factorilor fertilității. Autorul detaliază unele linii ale cercetării în aceste patru decenii, în special prin prisma implicațiilor la nivelul elaborării politicilor.

În *Politică demografică și dezvoltare*, J. Mayone Stykos consideră că politicile demografice deși par largi sînt în realitate lipsite de angajamente efective, pe de o parte, și de precizie, pe de altă parte. Aprofundarea cercetării de bază și a celei aplicative în materie de politică demografică ar putea contribui la înarmarea oamenilor politici cu elemente esențiale în luarea deciziilor de politică demografică și în controlul variabilelor demografice.

Sumara trecere în revistă a unora dintre studiile publicate pînă acum în revista „Populație și dezvoltare” nu are alt scop decît acela de a oferi cititorului cîteva elemente de referință. Ne-am oprit la studiile ce ni s-au părut a fi cele mai reprezentative pentru domeniul abordat de revistă — raportul dintre populație și dezvoltare. În revistă sînt publicate și studii tangente acestei problematice, după cum și alte rubrici ca note și comentarii, bibliografie selectivă, documente, date, arhive.

## Aspecte sociologice ale hobby—ului

prof. dr. Patița Silvestru

În perimetrul timpului liber oamenii desfășoară un ansamblu de activități cărora li se conferă de bunăvoie, fie pentru a se odihni, fie pentru a se distra, fie în vederea cultivării preferențiale sau a participării voluntare la unele treburi obștești. Acestui ansamblu de preocupări francezii i-au dat numele de *loisir* (care a ajuns să domine terminologia de specialitate), germanii

de Musse, iar englezii de *leisure*. Sfera *loisirului* exclude obligațiile profesionale, familiale sau sociale ale individului, accentul în cadrul ei căzînd pe participarea opțională, negrevată de obligativitate. Printre acțiunile desfășurate în cadrul *loisirului*, unele devin cu timpul adevărate pasiuni.

Noțiunea de *hobby* se referă tocmai la pasiunile umane manifestate în activitățile din timpul liber, avînd echivalente în diferite limbi, în expresii ca: *Steckenpferd*, *violin d'Ingres*, *dadas*, *barkács*, *marotă*, *predilecție*, *slăbiciune* (*feblețe*) etc. Sensurile termenului de *hobby* sînt multiple<sup>1</sup>.

El desemnează activitățile desfășurate de *homo hobbyensis* care îi permit acestuia ieșirea din munca de rutină, îl recrează, producîndu-i satisfacții deosebite și-i stimulează creativitatea. În contextul *loisirului* aceste pasiuni devin dominante specifice ale indeletnicirilor omului.

După Ribot, pasiunile au atît rădăcini psihice cît și sociale. Cele psihice derivă din trebuințele spre activitate și cerințele organismului de a alterna eforturile investite în acțiuni, pentru a realiza o compensație. Rădăcinile sociale sînt generate de interesele și obișnuințele dobîndite prin educație, de tradiții sau de concepțiile dominante ale fiecărei epoci<sup>2</sup>.

Dubla origine a *hobbyurilor* se relevă și în funcțiile lor. Pe plan psihic, ele au rolul de a stimula capacitățile creatoare, de a realiza odihna activă și deconectarea nervoasă. Pe plan social, ele facilitează integrarea armonioasă în climatul socio-cultural, al tradițiilor familiale, profesionale sau naționale, instaurînd un echilibru psiho-social, seninătate și optimism. Un alt aspect, care ține de clasificarea *hobbyurilor* (în individuale și colective) și justifică în plus analiza lor din punct de vedere sociologic este cel al acțiunilor colective (desfășurate în cercuri, cenecluri, formații artistice, echipe sportive, brigăzi tehnice), concursuri (sportive, turistice, tehnice), cluburi, societăți de colecționari (petreceri, ceremonii, carnavaluri etc.), care dezvoltă variate interrelații personale, interese, aspirații și obișnuințe comune unui cerc social de prieteni sau colegi, facilitînd mobilitatea socială prin canalele deschise dezvoltării și prin îndemnul la studii și acțiuni ce stimulează ascensiunea socială<sup>3</sup>.

Sociologii au ajuns la concluzia că *hobbyurile* sînt condiționate social în modalități polivalente. În primul rînd, ele se integrează *loisirului*, iar acesta are și determinări economice. Acces la *hobbyurile* costisitoare are numai cine posedă și venituri mai mari. De pildă, în domeniul aparatului tehnice necesare unui aviator amator, al laboratorului și observatorului unui astronom neprofesionist, ori al vehiculelor unui pasionat pentru cursele automobilistice, al unui colecționar de tablouri de artă, al unui bibliofil, veniturile personale nu pot fi la nivelul unui muncitor necalificat. De asemenea, există și o condiționare profesională a acestor pasiuni<sup>4</sup>, care este pregnantă mai ales în societatea capitalistă, bazată pe stratificări sociale inechitabile. Se mai poate vorbi și de o diferențiere a *hobbyurilor* în funcție de nivelul aspirațiilor culturale ale celor care le practică. Desigur, un savant ce-și drămuște riguros fiecare secundă, are alte exigențe față de timpul liber decît un amator de „*dolce farniente*”, sau un pensionar resemnat, ori un suferind.

La fel, există mari diferențe între *hobbyuri* din punct de vedere axiologic. Nu-l putem pune pe același cîntar pe colecționarul de etichete cu colecționarul de tablouri, sau pe cineamatoru care creează filme de scurt metraj cu amatorul jocurilor de noroc sau al plăcerilor bahice. Valoarea unui *hobby* este deci funcție de semnificația sa socială, de sensul socialmente pozitiv al influențelor sale.

Diferențierile pot continua după criterii de vîrstă, de sex, de sănătate, de grad de activizare (pasive sau active), de loc (interioare și sedentare sau exterioare și mobile) etc.

Un reper sociologic fundamental al *hobbyului* îl constituie *compensația psiho-socială* pe care acesta o mijlocește. Viața socială complexă solicită omul în mod inegal. Datorită servituților profesiei, care îngustează adesea cîmpul intereselor individului, acesta ajunge să nu-și mai satisfacă toate valențele spirituale în perimetrul monoton al meseriei, căutînd ieșirea din impas prin activități care să-i compenseze dezechilibrul produs. Dumazedier prin cei trei „D” (*délassement*, *divertissement*, *développement*), vorbea despre funcția *loisirului* de împiedicare

<sup>1</sup> Etimologic, el reprezintă numele englezesc al șoimului dresat pentru a vîna ciocirlii; în germană — *hobeln* — înseamnă atît a sări, cît și căluț de lemn, iar în franceză, *aubin* semnifică un mic căluț de lemn. În general, *hobby* este echivalentul unui subiect asupra căruia cineva revine mereu, sau al unei vocații etc.

<sup>2</sup> Théodule Ribot, *Essai sur les passions*, Paris, Felix Alcan, 1970, p. 187.

<sup>3</sup> Jan Szczepański, *Noțiuni elementare de sociologie*, București, Edit. științifică, 1972, p. 405.

<sup>4</sup> Joffre Dumazedier, *Vers une civilisation du loisir*, Editions du Seuil, Paris, 1962, p. 211—212.

a alienării omului, prin activități care să-l antreneze la schimbare de loc, de ritm, de stil, avînd ca finalitate croirea unei vieți complementare, de compensație<sup>6</sup>.

*Hobbyul* constituie, tocmai, o cale de echilibrare prin alternarea muncii necesare (profesionale) cu cea preferențială (din timpul liber), adică cea care reprezintă altceva decît rutina și obișnuitul, prin care realizăm o adaptare adecvată a comportamentului la viața socială, la realitatea în care trăim. *Hobbyul* devine astfel un antidot împotriva stress-urilor provocate de oboseala fizică, excesul de informații sau poluarea sonoră. El ajunge o adevărată „oază naturală” a regăsirii noastre sufletești. În clipele consacrate îndeletnicirilor respective, pe plan psihic se dobîndesc o seamă de achiziții cognitive, afective și volitive, care conturează mai pregnant rolul și statutul social al individului.

Sub raport cognitiv, se lărgesc considerabil cîmpul cunoașterii, se dezvoltă judecata, memoria și imaginația, se stimulează spiritul de investigație și curiozitate. Latura afectivă este impulsionată de trăirile puternice produse de activitățile desfășurate din pasiune. Emoțiile intelectuale, estetice, morale se consolidează, cimentînd sentimente trainice de solidaritate umană, colaborare reciprocă, atașament față de valorile elevate, înalt patriotism și aspirații nobile. Gusturile se rafinează, exigențele cresc, satisfacțiile superioare se instituie în dominantă a vieții individuale și sociale. Aspectul comportamental al omului ancorat în *hobbyuri* valoroase se distinge prin participarea activă la viața socială, inițiativă, atitudini civice înaintate, spirit de răspundere și înțelegere plină de umanism a semenilor.

Toți acești vectori ai psihicului lui *homo hobbyensis* se integrează într-o rezultantă ce exprimă echilibrul lui.

Un al doilea reper sociologic al *hobbyului* îl constituie *integrarea socială* pe care o facilitează. În condițiile unor stressuri accentuate, aspirațiile artistice, științifice, morale ale omului nu pot fi mulțumitor satisfăcute, pe om îl pîndește pericolul frustrării de unele laturi ale personalității sale. Dar „eliberînd omul de munca servilă, mașina modernă îl face disponibil pentru activitățile mai complexe ale civilizației intelectuale, artistice și morale... permițîndu-i să se specializeze în ceea ce este mai omenesc”<sup>6</sup>. În aceste condiții, fiecare caută să facă în timpul liber ceea ce-i place: să cerceteze într-un domeniu preferențial (istoria artelor, astronomie, speologie etc.), să-și perfecționeze gusturile artistice (literare, muzicale, plastice, cinematografice etc.), să participe la acțiuni diferite: sportive, turistice, ludice, cinegetice, sociale, de colecționare (bibliofilie, filatelie, pinacotecă, numismatică etc.)<sup>7</sup>. Aceste activități participative satisfac dorința firească de afirmare a lui *homo socius*, îi dau sentimentul eliberării de constrîngerii care-l limitează spontaneitatea și exercitarea aptitudinilor nerealizate în cadrul profesiei.

În ceea ce privește colecționarii, aceștia — în majoritatea cazurilor — sînt conservatori de valori cu largă rezonanță socială. Colecțiile de artă ale unor personalități ca A. I. Vlahuță (picturile lui Grigorescu), George Oprescu (picturi, gravuri, stampe), K. N. Zambaccian (pictură modernă autohtonă și străină), Constantin Brăiloiu (5 000 icoane pe sticlă), V. A. Urechea (celebra bibliotecă din Galați, cu multe piese bibliofile), dr. Emil I. Bologa din Brașov (15 000 exemplare libris-uri), Ioniță Andon din Negrești-Oaș (15 000 fotografii artistice), Ștefan Andronache din Tecuci (30 000 cărți poștale ilustrate), Ion Țugui din Cîmpulung-Moldovenesc (5 000 linguri încrustate) etc., au influențat ambianța prin cultivarea interesului a tot mai mulți concetățeni de a se informa, a contempla și aprecia piesele cuprinse în domeniile respective. Multe din acestea au fost donate statului, evoluînd în muzee publice și exercitînd o largă influență culturală.

Tezaurele artistice amintite sînt completate cu valorile științifice și tehnice acumulate de colecționari pasionați pentru variate domenii. Simpla lor existență într-o localitate reprezintă un punct înaintat de cultivare a sentimentului de dragoste și admirație pentru poporul care le-a produs, un focar de educație estetică și științifică, un factor de prețuire a patrimoniului cultural național, dar și de respect al celui aparținînd altor naționalități, sau chiar altor popoare. Toate aceste elemente subliniază profundă semnificație socială a preocupărilor respective, le situează în postura unor importante puncte de referință socială.

Prin intermediul lor, se contribuie la inserția socială a indivizilor, echilibrul aspirațiilor lor cu cele ale semenilor, armonizarea intereselor particulare cu cele colective. Eșuarea acestui efort duce la sentimentul insatisfacției, sursă a nevrozelor și a faptelor sociale deviate. În același timp, activitățile stereotipe și repetitive duc la scăderea randamentului în muncă, la

<sup>6</sup> Jean Fourastié *Machinisme et bien être*, Paris, Editions de Minuit, 1951, p. 356.

<sup>7</sup> Patița Silvestru, *Pasiunile din timpul liber*, „Revista de pedagogie”, 1977, nr. 2, p. 15—16.

<sup>8</sup> Joffre Dumazedier, *op. cit.*, p. 28.

pierderea încrederii în forțele proprii. Trebuie menționat însă, că nu orice hobby are funcție social integratoare. De pildă, divertismentele lejere (jocurile de noroc, chefurile, toxicomaniile) pun în pericol nu numai sănătatea morală, dar zdruncină și sănătatea fizică, subminând procesul integrării sociale.

Un al treilea reper sociologic al *hobbyului* este *creativitatea* umană pe care o stimulează. Clasicii marxismului au relevat primii valoarea socială a muncii creatoare, faptul că ea devine sursă a fericirii și dezvoltării multilaterale a personalității. Mai mult, Marx spunea că în epoca noastră  *timpul liber*  este cea mai mare bogăție de care poate dispune omul. Cum *hobbyurile* sînt la ele acasă tocmai în perimetrul timpului liber, e firesc ca prin intermediul lor să se dezvolte capacitățile creatoare ale omului, atît în artă, cît și în știință și tehnică, sau în sport și turism etc. Rol, în acest sens, au și mijloacele de comunicare de masă care dezvoltă anumite opțiuni preferențiale și educă latenta creativă a activității omului.

În țara noastră, prin instituirea Festivalului național „Cîntarea României”, partidul a dat un impuls fără precedent creativității maselor. Este vorba de participarea largă a tuturor cetățenilor fie la acțiuni de creație artistică și culturală, de *contemplare*, fie de *interpretare*. Prezența activă și preferențială la spectacole și manifestări urmate de dezbateri, sau în roluri muzicale, dramatice, coregrafice, de recitatori sau amatori interpreți de filme, sau piese de teatru, ori crearea de poezii, cusături populare, încrustații în lemn, piatră sau materii plastice, realizarea de picturi sau sculpturi, compunerea de cîntece sau librete de dansuri cu temă, scrierea de piese dramatice într-un act, realizarea de filme de scurt metraj, de fotografii artistice, iată doar cîteva exemple care atestă largul evantai al posibilității de dezvoltare a aptitudinilor și talentelor oamenilor în condițiile opțiunii lor pentru *hobbyuri* variate.

Dacă adăugăm la domeniul cultural-artistic pe cel al competițiilor sportive de masă („Daciada”) sau pe cel al concursului de creație științifică și tehnică, tot de masă, vom înțelege că paleta *hobbyurilor* noastre se extinde în toate domeniile de activitate, determinînd punerea în valoare a inventivității umane, a creațiilor proprii și originale în locul celor primite de-a gata, a lucrului în serie, a stereotipului. Așa se explică eferescența inovațiilor și invențiilor din societatea noastră, larga deschidere a interesului cetățenilor spre nou și neîbătătorit, spre descoperiri realizate dintr-un tot mai ascuțit impuls al curiozității și din prețuirea noului, a ineditului.

Dealtfel, dacă omul fără pasiuni este șters pe plan social și tern în viața particulară, cel care optează pentru mai multe *hobbyuri* — practicate alternativ — își sporește șansele de multiplicare a valențelor sale sufletești, concomitent cu cele de înmulțire a contactelor sociale.

Această solicitare a disponibilităților creatoare se soldează cu modelarea și automodelarea personalității umane, conturîndu-se un stil de viață participativ, prielnic desprinderii de conformism și monotonie și ancorării în opțiuni tot mai ridicate ca valoare socială, care produc satisfacții profunde, sentimentul plenitudinii, acea „*rage de vivre*” a omului eliberat de servituți prin proprii decizii și pentru care timpul curge în mod interesant.

Larga răspindire a *hobbyurilor* socialmente valoroase atestă și calitatea climatului spiritual al societății care le generează. Și din acest punct de vedere, socialismul este cea mai avansată societate, oferind maselor largi posibilități multiple de cultivare și exersare a pasiunilor din timpul liber, în trei ipostaze: creator, interpret și receptor. Adesea, aceeași persoană întrunește toate ipostazele amintite, iradiînd o influență pozitivă în ambianța sa. Cercurile pe care le frecventează, asociațiile din care face parte, se resimt de puternica sa personalitate, membrii acestora lăsîndu-se antrenați la activități tot mai diversificate și mai atractive, cultivînd obișnuințe cizelatoare pe multe planuri.

Firește, *hobbyul* nu poate fi considerat o valoare intrinsecă, ci una corelativă ocupațiilor fundamentale ale omului. El este jocul secund atît al profesionistului cît și al amatorului, dobîndit prin eforturi de căutare și discernămint opțional, în consonanță cu afinitățile spirituale ale fiecăruia și cu condițiile sociale ale zilelor noastre. Prin *hobbyuri* omul depășește cotidianul și rutina, exercitîndu-și plenar aptitudinile și talentele. Pasiunile din timpul liber conferă astfel o nouă dimensiune personalității umane, o șansă în plus pentru socializare intensivă.

Reducerea treptată a timpului de muncă, în favoarea creșterii timpului liber, aflată în atenția partidului nostru, ridică problema găsirii condițiilor sociale tot mai diferențiate pentru cultivarea unor *hobbyuri* cît mai valoroase din punct de vedere al gradului de compensație, integrare socială și creativitate.

## Probleme de recuperare și reintegrare socială ale bolnavilor psihici

Dinu Țenoviei

Studiul de față își propune să aducă în discuție unele puncte comune care fac posibilă o conlucrare adeseori fructuoasă între sociologie, psihologie și o specialitate medicală cum este psihiatria.

Medicina clinică clasică se ocupă de individul relativ detașat de mediul său. De obicei, bolnavul este cunoscut de către medic în momentul internării în spital. După o perioadă de timp, în urma ameliorării, bolnavul este externat iar medicul nu mai știe nimic despre el. Există controalele periodice la care bolnavii sînt chemați să se prezinte, dar experiența a demonstrat că dacă omul se simte bine nu mai vine la control, iar dacă se simte rău, în general amîna pînă starea se agravează, internîndu-se din nou.

Bolnavii psihici nu fac excepție și se reinternează deseori, avînd starea agravată. Ca urmare, există o serie de probleme necunoscute înainte și după spitalizare, care în cazul bolnavilor psihici capătă o importanță deosebită: care este etiologia bolii? Cum influențează condițiile de viață, de muncă? Ce rol a avut familia bolnavului? Ce influență a avut colectivul de muncă, redus sau lărgit, asupra bolnavului?

Psihiatria, spre deosebire de alte specialități medicale, este interesată în unele din aceste probleme, mai ales cînd efectuează anamneza. În legătura cu alte probleme, sociologia poate să-i pună la dispoziție, prin metode specifice, anumite date necesare. Are loc o completare de informații, în folosul bolnavului. Acesta este primul moment al colaborării dintre cele două științe.

Sociologul poate arăta, ajutat de asistenta socială, cum trăiește bolnavul acasă, în ce condiții de igienă, confort, spațiu etc. Poate efectua un studiu asupra locului de muncă, punînd în evidență, acolo unde este cazul, factorii de risc. Dar, luînd în considerare faptul că nu toți cei care lucrează în același loc de muncă se îmbolnăvesc, intervine psihiatria care consideră că nici un individ nu prezintă aceleași trăsături psihice sau un comportament identic cu altul, respectiv ceea ce pe unul îl îmbolnăvește, asupra altuia nu are absolut nici un efect nociv. Aflîndu-se răspuns la aceste întrebări pot fi formulate indicații și recomandări de îmbunătățire a condițiilor de muncă și viață.

Psihiatria devine tot mai mult o știință complexă medico-psihologică și socială acționînd simultan pe aceste coordonate, bineînțeles mai mult pe cele medicale, în scopul vindecării și recuperării bolnavilor. Bolile psihice, excepth factorii ereditari, au o multitudine de cauze; se pot cita cele toxice, infecțioase, traumatice, viscero-umorale și altele.

În urma unui studiu efectuat pe un lot de nevrotici \* ieșea în evidență faptul că nevroza (cu diferitele ei forme) se manifestă în special atunci cînd în existența unor subiecți intervin elemente stressante de șoc, sau lente, dar de durată.

Familia dezorganizată \*\*, sursă continuă de tensiuni și conflicte, un colectiv de muncă neomogen în cadrul căruia nu există relații de înțelegere și periodic au loc discuții cu caracter neprincipial și reproșuri, pot acționa în mod nefavorabil asupra unei naturi umane mai slabe, cu anumite predispoziții (care în condiții normale ar rămîne în stare latentă), ducînd la îmbolnăvirea psihică. De asemenea, îngrijirea timp de ani în șir a unui bolnav cronic, nedeplasabil, de către o persoană predispusă la îmbolnăvire, pe fondul unor situații arătate mai sus, poate avea consecințe negative asupra psihicului celui în cauză.

Dacă boala se produce în urma motivelor enunțate, debutul său real nu poate fi stabilit cu precizie deoarece are loc o infiltrare insidioasă pe nesimțite, cu simptome clinice relativ minore, neperceptibile celor neinițiați. În aceste situații, terapeutică se aplică cu întîrziere, acționînd numai după diagnosticarea sigură a maladiei.

Sociologul poate furniza datele obiective necesare perioadei preclinice, luînd legătură cu factori de răspundere din întreprindere, observînd condițiile în care bolnavul și-a desfășurat

\* „Viitorul social”, nr. 4, 1975, p. 725.

\*\* Prin familie dezorganizată trebuie înțeleasă nu numai familia despărțită printr-o hotărîre judecătorească, ci și cea în care soții sînt separați de fapt sau în care locuiesc sub același acoperiș, purtîndu-se unul față de altul ca doi străini.

activitatea, microclimatul de la locul de muncă, relațiile cu colectivul, randamentul în muncă, absenteismul etc. Astfel, medicul psihiatru stabilește cu mai multă ușurință cauza reală a îmbolnăvirii și are posibilitatea să prescrie, de la început, tratamentul cel mai adecvat de urmat.

În unele spitale, pe lângă terapia medicamentoasă se aplică (în mai mică sau mai mare măsură, mai recent sau de mai multă vreme în funcție de posibilitățile existente și de tradițiile de școală) psihoterapia, ergoterapia și socioterapia.

Bolnavii psihici, prin boală capătă un anumit rol și statut social. Unii sînt complexați, se rușinează de boala lor și au tendința să o minimalizeze, chiar să o ascundă. Aceasta și datorită faptului că în anumite colectivități de oameni se manifestă uneori o mentalitate cu totul greșită, care duce la persiflarea acestuia, la diminuarea rapidă a personalității, la izolarea sa. Spitalul este deci, în concepția noastră, locul propice unde aplicindu-se metode diferite se poate scoate bolnavul din apatie, orienta interesul său pentru o activitate obișnuită, ceea ce reprezintă un prim rezultat pozitiv în drumul spre o reintegrare deplină în viața socială.

Ne vom referi la unele puncte comune ale sociologiei, psihologiei și psihiatriei, la maniera în care se împletesc în activitatea nobilă pe care o depun în ajutorarea unor semeni de-ai noștri, handicapați.

În cazul unui grup de oameni sănătoși care, de exemplu, lucrează într-o echipă, schimbarea liderului formal cu cel afectiv poate îmbunătăți în mod sensibil relațiile interpersonale, cu consecințe directe asupra randamentului în muncă, productivității etc.

În cadrul spitalului se aplică mai mult tehnica *psihodramei*, în cadrul căreia mai multe persoane, alese după anumite criterii, interpretează diferite roluri sub controlul terapeutului. Bolnavii interpretează diferite personaje, avînd posibilitatea să uite pentru un timp de boală, să-și trăiască noile stări determinate de rolurile pe care le au. Bolnavii care se simt izolați, chiar dacă nu participă direct, prin faptul că sînt prezenți în sală și urmăresc ce se petrece, încep să iasă din izolarea pe care și-au impus-o.

Eficace se dovedește și metoda conform căreia fiecare poate să-și îndeplinească rolul său real din viață, sau să imite pe cineva prezent în sală. Văzîndu-se „cum arată”, cel vizat a putut să-și dea seama de unele defecte pe care le are, ce efecte produce asupra celor din jur, le poate astfel conștientiza și înlătura.

Psihodrama, care nu poate fi delimitată strict de sociodramă, își propune deci, o îmbunătățire a stării psihice a subiecților, pentru ca aceștia să nu se mai gîndească cu acuitate, obsesiv, la boala lor.

Pentru ca efectele acestor procedee să aibă o eficiență maximă, un element esențial este dorința bolnavului de a coopera. Pare oarecum paradoxal, la prima vedere, faptul că se impune ca o condiție cooperarea celui direct interesat în scopul ameliorării propriiei sale sănătăți, însă experiența a arătat că nu sînt cazuri izolate cînd cei care, din motive adeseori subiective însă considerate de ei determinate, nu mai manifestă dorința de însănătoșire, fiindu-le indiferent ce se întîmplă cu ei. În aceste situații un rol major revine terapeutului, care trebuie să aibă abilitatea de a găsi la fiecare caz „punți” de legătură cu pacientul pentru a-l determina să participe în sensul dorit. Uneori, efectele sînt mai reduse și datorită faptului că locul de desfășurare este cu totul nou pentru bolnavi, rupți în mod artificial mediului lor firesc de existență.

În anumite cazuri se impune o psihoterapie, și cu membrii familiei, deși este greu de realizat. Totuși, de multe ori au loc convorbiri individuale cu aceștia, în care li se arată ce fel de comportare trebuie adoptată față de bolnav, ce sarcini i se pot cere, ce fel de climat trebuie să existe în familie etc.

Un obiectiv central al psihoterapiei este pregătirea bolnavului pentru activitate, ca prim pas către o reintegrare socială activă. Astfel, se pornește de la unele proceduri ergoterapeutice, în cadrul cărora este mai puțin important „ce anume” efectuează bolnavul, țelul fiind acela ca el să lucreze ceva.

Stadiul următor este ergoterapia propriu-zisă în cadrul căreia se pune problema cantității și calității muncii, existînd și un sistem de remunerare echitabil, dintr-un fond provenit din suma obținută pe obiectele realizate în atelier și vîndute. Această formă de activitate are avantajul că se desfășoară în grup, bolnavul nemaifiind singur și începînd să se resocializeze treptat.

În cazul bolnavilor pensionari de invaliditate, acolo unde există ameliorări evidente, se poate încerca reintegrarea lor în muncă. Acest lucru se face de sociolog care, ajutat de asistentă socială, ia legătura cu întreprinderea pentru asigurarea unui loc de muncă corespunzător. Împreună cu medicul de întreprindere, se stabilesc locurile de muncă compatibile potențialului persoanei în cauză și se propune întreprinderii reangajarea pe unul din ele. Aci este

necesară încă o dată cooperarea întreprinderii, uneori destul de greu de obținut, pentru realizarea unei reintegrări depline în muncă.

Odată cu părăsirea spitalului, încetează și acțiunea factorilor medico-psiho-sociali asupra bolnavului. Dacă cel în cauză cunoaște cauza îmbolnăvirii, o poate evita, remisiunea fiind de durată. Dacă o ignoră, se va acționa din nou asupra sa. În aceste condiții, controlul periodic, este necesar, poate preveni acest pericol. Se impune ca măcar la începutul perioadei extraspitalicești, bolnavii să fie îndrumați pentru a-și recăpăta rolul social anterior, să reinvețe viața socială, să-i respecte normele și principiile. Astfel, vor ajunge la reintegrarea în societate, reluându-și o activitate normală.

Cum menționam, în momentul părăsirii spitalului bolnavul încetează, de regulă, a mai avea vreun contact cu medicul care l-a tratat. Dacă printre cauzele care au dus la îmbolnăvire, tensiunile din cadrul familiei au avut un rol precumpănitor, prin revenirea bolnavului acasă stările conflictuale sînt reluate, iar rezultatul este previzibil.

Sociologia are posibilitatea de a interveni, realizînd o cercetare în timp a bolnavului, a felului în care se comportă, ținînd cont de statutul de bolnav psihic, statut ce depinde de ceea ce i se poate permite și pretinde legal, dar și de poziția sa psihosocială, de ceea ce cred despre el colectivul de muncă sau familia.

Cercetarea în timp se desfășoară în cadrul surprinderii raporturilor individuale cu mediul său de viață. Observarea lui în mod izolat nu are valoare. Mai mult, unele atitudini ale sale pot deveni de neînțeles, dacă nu sînt corelate cu cauzele ce le produc. Unde este posibil, poate avea loc și o „terapie” a mediului, în sensul îmbunătățirii condițiilor la locul de muncă, în familie. În acest sens, colegii de muncă trebuie să manifeste mai multă sollicitudine, înțelegere, evitarea discuțiilor în contradictoriu, a conflictelor etc. În măsura respectării acestor sfaturi, deficienții psihici pot să se reintegreze destul de repede în colectiv, avînd un randament bun de muncă.

Din cele menționate se evidențiază unele trăsături comune ale activității din cadrul psihiatricii, psihologiei și sociologiei, precum și posibilitățile lor încă insuficient fructificate de a acționa în folosul omului. În colaborarea lor au fost realizate unele lucruri bune, necesare. Dar sîntem încă abia la începutul unui drum lung, care reprezintă o rută deschisă pe calea cunoașterii umane. Acțiunea lor are un tel deosebit, acela de a recupera bolnavii psihici, a-i reintegra în societate, a le îmbunătăți condițiile de muncă și viață.

Colaborarea aceasta este o realitate, iar în viitor poate avea posibilități superioare de acțiune, în măsura în care sfera preocupărilor va fi dominată în continuare de grija pentru om.